

УДК 061.2:070(430=161.2)"194"

**ПОШУК ШЛЯХІВ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ
ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ПРОЦЕСІВ
У СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ
В НІМЕЧЧИНІ (1946–1947 рр.)**

Юлія Присяжна-Гапченко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Генерала Чупринки, 49, м. Львів, 79044, Україна
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

У статті розглянуто і проаналізовано окремі аспекти діяльності професійних журналістських організацій в післявоєнній Німеччині – Союзу Української Демократичної Преси, Спілки Українських Журналістів на чужині, Національно-Демократичного Об'єднання Українських Журналістів щодо пошуку шляхів демократизації журналістських процесів в умовах всеохоплюючої політизації емігрантського життя. Розкрито зміст і характер внутрішньої полеміки і протистояння, які відображалися у численних публікаціях тогочасної преси, положень установчих документів професійних новоутворень, які свідчать про намагання журналістської спільноти запровадити якісно нові стандарти журналістики за зразком західних демократій.

Ключові слова: українська еміграція, еміграційна преса, професійні журналістські організації, демократичні принципи преси, демократичні стандарти журналістики, професійні якості журналіста.

Відразу після закінчення Другої світової війни розпочався відлік історії нової хвилі української політичної еміграції, яка опинилася на теренах Німеччини і Австрії в основному в американській, англійській та французькій зонах окупації. В період 1945–1947 рр. за підрахунками альянтських збройних сил Європою мандрувало понад 30 мільйонів людей, серед яких було 5 мільйонів радянських громадян. Ще одна статистика (за Прудфутом) свідчить, що лише в Німеччині на січень 1944 р. перебувало 8 615 000 чужинців, а серед них 3 мільйони вихідців із СРСР [3, с. 14–15]. У такій масі скитальців значний відсоток становили етнічні українці, які у перші дні після війни об'єднувалися в таборі громади. Проаналізувавши звіти 125 таборових управ з усіх трьох зон окупації, д-р Володимир Маруняк подає точну кількість українців, які перебували в умовах табірної утримання на кінець 1945 р. – 97 727 осіб: 60 759 в американській зоні, 31 083 – у британській, 5 785 – у французькій зоні. Є повна статистика кількості народних шкіл, гімназій, дитячих садочків, фахових шкіл, бібліотек, хорів, оркестрів, самодіяльних театрів, парохій тощо [3, с. 112]. Усе це свідчить, що в кожному таборі для переміщених осіб було добре зорганізоване життя, навчання і побут. Альянти стимулювали функціонування громадських організацій: їх налічувалося 305. Але варто наголосити, що сумлінно подані статистичні дані в

монографії д-ра В. Маруняка є далеко не вичерпними – значна кількість українців перебувала на приватних квартирах, залишалася у господарствах бауерів, не реєструвалася в таборах.

Об'єднавчим органом такого значного потоку політичних біженців з України стало Центральне представництво української еміграції в Німеччині, створене за сприяння командування американських збройних сил в перші місяці після закінчення війни. З листопада 1945 р. у структурі ЦПУЕН успішно діяв відділ інформації, який намагався перебрати на себе важливу функцію координатора пресовидавничої діяльності в середовищі української еміграції. Як свідчать документи і заходи відділу, завдання і роль еміграційної періодики були чітко визначені й обгрунтовані. Вони зводилися до збереження національної ідентичності в умовах чужини, а в практичній площині – позбуватися міжпартійного протистояння, «перетворити наші часописи на солідні суспільно-громадські органи, бо тільки такі можуть бути нашим справжнім об'єднуючим і виховавчим чинником» [1, с. 10]. Далі стверджувалося, що преса мусить бути вільною, гідно репрезентувати українську еміграцію у світі і роз'яснювати йому одвічну проблему, яка полягає в боротьбі за національне визволення, завоюванні державної самостійності.

Характерною особливістю українського організованого життя в умовах еміграції було й те, що з перших днів у середовищі таборів почала з'являтися різноманітна періодика – від інформаційних бюлетенів до професійно зверстаних і досконало тематично продуманих газет і журналів, у яких відображалася і життя воюючої України, і світу, піднімалися насущні проблеми скитальців. Володимир Маруняк в уже згадуваній монографії нарахував 280 назв українських періодичних видань, які виходили впродовж 1945–1950 рр. Їх фаховий рівень був різним, а кількість видань, яка набагато перевищувала найближчих «конкурентів»: латишів, литовців, поляків, свідчила про неабияку політичну активність українців і розуміння ваги і впливу друкованого слова, з одного боку. Але при цьому очевидним був факт деяких ідеологічних і політичних розбіжностей, і – відповідно – внутрішнього протистояння, яке з висоти сьогодення підтверджується аналізом проблематики емігрантських періодичних видань. Тому заклики до об'єднання, єдності, які завжди були актуальними в українських громадах, проголошувалися всіма без винятку політико-ідеологічними групами, але кожна при тому претендувала на пальму першості, обмотивовуючи власні переваги і заслуги.

На жаль, виразні прояви протистояння і незгідливості супроводжували функціонування професійних журналістських організацій. На теренах Німеччини їх було кілька. Про їх діяльність і вплив на розвиток української еміграційної преси ґрунтовно розповідається в окремому розділі монографії Михайла Присяжного, яка на сьогодні є чи не єдиним дослідженням складних процесів, що відбувалися в середовищі преси українських скитальців у післявоєнний час [6]. Але окремі тези потребують нині поглибленого вивчення та узагальнення, зокрема ставимо завдання систематизувати перебіг внутрішньої боротьби в середовищі професійних організацій, а також між ними, за утвердження цивілізованих морально-етичних засад журналістики, демократичних принципів преси, які на

той час вже яскраво проявилися на прикладах, приміром, американських чи британських видань. Одночасно з тими процесами в ході дискусій і полеміки окреслювалися **вимоги до професійних та морально-етичних характеристик працівника української періодики.**

З перших днів перебування на чужині журналісти усвідомлювали необхідність забезпечення розрізнених еміграційних мас інформацією, а також професійного єднання як передумови ефективності впливу на їхню громадянську позицію і життя в нових умовах.

Вперше про необхідність заснування об'єднаної журналістської спілки було виразно проголошено в постанові першого товариського з'їзду українських журналістів, який відбувся 2–4 березня 1946 р. у Швайнфурті. Його учасники устійнили список тих українських журналістів і публіцистів, що в роки війни вибули з лав преси, вшанували їх світлою пам'яттю як жертв війни, концентраційних таборів, заслань і вояків зі зброєю в руках у складі регулярних армій, збройного підпілля. Оглянувши стан преси на еміграції, зокрема на теренах Німеччини, з'їзд відзначив, що вона жертвенно виконує свою відповідальну місію на службі українському народові. Окремо відзначимо:

«З'їзд закликає всіх активних журналістів і публіцистів, найперше активних співробітників теперішньої друковано-писаної та живословної преси, створити якнайскоріше центральне товариство українських журналістів, що об'єднало б всі наявні українські журналістичні осередки та розпорошені одинцеві сили» [5].

Такий чин не забарився. 7–8 квітня 1946 р. в Регенсбурзі відбулася конференція головних редакторів українських друкованих періодичних часописів з ініціативи Павла Котовича та Геннадія Которовича, яка ухвалила низку важливих постанов, покликаних похвалити інформаційно-пресову службу на еміграції. У результаті повного довір'я і згоди було створено Союз Демократичної Преси, який ставив за мету «підсилити та допомогти виконувати громадську працю українським демократичним течіям, які мають суспільно-будівничу мету й провадять працю на основі консолідації всіх українських державно-творчих сил» [2]. У постанові зокрема зазначалося, що основу інформаційно-публіцистичної служби повинна становити *ідея демократії* з усіма світоглядомо-тактичними висновками, які з неї випливають. СУДП зобов'язувався сприяти всім політичним і громадським організаціям, що у своїй діяльності дотримуватимуться *демократичних* засад. Превалювання ідеї демократизації в установчих документах журналістських новоутворень викликано новими умовами, які запроваджувалися альянтами на Європейському континенті, який до завершення війни перебував у лещатах двох нищівних тоталітарних режимів. Відповідно і нацистська, і комуністична ідеології, які послуговувалися майже тотожними механізмами, органічно заповнили кожен клітинку періодики, яка слугувала інструментом одурманення мільйонних мас народів. Преса за ленінським визначенням, вкраденим, до речі, у німецьких соціалістів, розглядалася не інакше як колективний пропагандист, агітатор та організатор, як не парадоксально, але саме так вважали й українські націоналістичні організації та партії, кожна з яких бажала мати розгалужену мережу періодики для пропаганди власних ідей, народної підтримки, кількісної і якісної розбудови. В умовах еміграції, яка справедливо розглядалася

всім цивілізованим світом як політична, дуже швидко структуризувалися як давні, так і нові партії та організації, які намагалися завоювати провідні впливи на журналістське середовище. Саме цим пояснюються факти очевидного протистояння між групами журналістів, які об'єднувалися у спілки (союзи) і намагалися вирватися з вузькопартійних лещат, висуваючи ідею демократії як основу, на якій мало би будуватися як життя громади, так і діяльність преси. На жаль, українські політичні сили не еміграції, які всі без винятків ставили за кінцеву мету здобуття державної незалежності, кожен вияв журналістської інакшості розглядали як зраду, як відступ від багатолітньої ідеї боротьби.

2–3 червня 1946 р. у Новому Ульмі (Баварія) на першому з'їзді українських журналістів засновано Спілку Українських Журналістів на чужині (СУЖ). Вона об'єднала журналістів кількох поколінь, які на той час представляли низку новостворених видань, що перебували під різними політичними впливами. Головою Спілки обрано старійшину української журналістики Степана Барана, який виголосив програмну доповідь «Друковане слово в пропаганді нашої справи серед чужинців». Важливо й те, що одразу було прийнято Статут СУЖу (остаточний відредагований текст вдруге схвалений на загальних зборах в Етлінгені, Баден, 12 липня 1947р.), у якому чітко відображено прагнення членів новоутворення. Зокрема, у розділі другому «Завдання» наголошувалося, що «Спілка Українських Журналістів – це позапартійне добровільне об'єднання професійних журналістів української національності на засадах професійних спілок західної демократії і має своїм завданням [...] піднесення і зміцнення професійної солідарності, професійної етики і моралі своїх членів шляхом виховної праці та застосування професійно-товариських судів» [7, с. 5–6].

СУЖ з перших днів свого існування зазнав дошкульних нападів з боку невеликої, але мобільної групи журналістів, яку очолював Зенон Пеленський – перший заступник Степана Барана. Навіть з висоти сьогодення важко однозначно збагнути такий чин відомого галицького газетяра, з ініціативи якого вже 28 серпня 1946 р. відбувся організаційний з'їзд Національно-Демократичного Об'єднання Українських Журналістів (НДОУЖ), яке мало бути, безперечно, противагою існуючій спілці, що стала «тереном партикулярних впливів». З'ясувати причини такого становища намагався автор уже згадуваної монографії М. Присяжний, який зазначив: «Конфлікт, отже, виник між двома угрупованнями журналістів на цій основі, що перша (СУЖ) задекларувала своє нейтральне ставлення до політичних партій та організацій, а насправді відійшла від задекларованого положення, друга ж група пропонувала повну аполітичність і натомість перехід на суто професійні основи, плекаючи і розвиваючи українську національно-державну ідею на здорових демократичних основах» [6, с. 16–17].

До управи НДОУЖ, окрім голови Зенона Пеленського, увійшли відомі журналісти Роман Олійник, Лев Ребет. До речі, 26 жовтня 1946 р. відбувся другий загальний з'їзд НДОУЖ, на якому з програмною доповіддю «Перед обличчям наших великих завдань» виступив Роман Олійник. Окремі її тези дуже важливі з огляду на роль і призначення журналіста в умовах еміграції, насущні завдання періодики, без якої неможливо було собі уявити життя політичних емігрантів. Отже, Р. Олійник відзначає, що працівники преси є не тільки «збирачами громадської прилюдної opinio», але одночасно формувачами її думки, вони

покликані «поширювати серед читацьких мас політичні концепції, підносити їх на вищий рівень». Доповідач окреслив, що передумовами успіху є такі професійні якості журналіста: *організованість у роботі, фахові знання діла, висока ідейність, любов і пошана до свого покликання*. Він по-своєму пояснив природу протистояння в журналістському середовищі – триває «бій за ідейного, висококваліфікованого українського журналіста, ... бій за визначення типу українського журналіста, що зуміє своїм інтелектом, характером і вірою у високе політичне призначення України причинитися до скріплення прямування української політичної думки до здорової синтези на платформі української визвольної боротьби» [4].

Полеміка і дискусії між двома журналістськими об'єднаннями тривали ще 1947 р. Тут варто виокремити три публікації: «Чи будемо мати СУЖ?» авторства Сергія Домазара (Час. – 1947. – 18 трав.), «Все ще неупорядкована справа. До питання створення однієї професійної організації українських журналістів», автор Зенон Пеленський («Українська трибуна». – 1947. – 20 липня), «Одвертий лист до Степана Барана, голови СУЖ-у в Німеччині» головного редактора газети «Час» Романа Ільницького (Час. – 1947. – 18 жовт.). Ці та інші матеріали цінні тим, що в них у полемічному запалі окреслювалися бажані професійні стандарти української журналістики, виходячи з досвіду західних демократій. На жаль, сповна їх неможливо було впровадити в практику еміграційних періодичних видань з причини політичної заангажованості журналістів і видавців. Наступного року протистояння в журналістському середовищі припинилося. Можливо тому, що СУЖ очолив новий голова Микола Лівіцький. У наступні роки Спілкою керували Мирон Коновалець, Д. Андрієвський, В. Стахів, З. Пеленський, В. Штєлень, М. Стиранка. Усі вони були одночасно головними редакторами провідних еміграційних газет і мали великий авторитет як у громаді, так і в журналістському середовищі.

Пошук шляхів демократизації журналістських процесів у середовищі української еміграції в Німеччині в перші повоєнні роки був складним, але передбачуваним. У його перебігу, з одного боку, кращі представники журналістської спільноти задекларували розуміння і бажання творити нову пресу, позбавлену політичних впливів. Але, на жаль, таке завдання неможливо було реалізувати в умовах чужини. Журналісти потрапляли в залежність партій та організацій і змушені були виконувати їх волю. З іншого боку, вся без винятку еміграційна преса займала виразні державотворчі позиції, що сприяло розбудові внутрішнього життя діаспори на умовах збереження і плекання української ідентичності.

1. До історії української еміграційної преси (1945–1948). – Франкфурт, 1948. – 54 с.

2. Конференція головних редакторів // Слово. – 1946. – 14 квіт.

3. Маруняк В., д-р, Українська еміграція в Німеччині та Австрії по Другій світовій війні / д-р Володимир Маруняк; Академічне т-во д-ра Петра Белея. – Мюнхен, 1985. – Т. 1. – 432 с.

4. Перед обличчям наших великих завдань: доповідь секретаря НДОУЖ ред. Романа Олійника, виголошена на II загальному з'їзді організації // Українська трибуна. – 1946. – 14 листоп.

5. Постанова з'їзду українських журналістів // Слово. – 1946. – 17 берез.
6. Присяжний М. Преса української еміграції в Німеччині: становлення, розвиток, тематична політика (1945–1953) / М. Присяжний. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – 220 с.
7. Статут Спілки Українських журналістів на чужині. – 1947. – 23 с.

SEARCH OF THE OF DEMOCRATIZATION OF JOURNALISTIC PROCESSES IN THE ENVIRONMENT OF UKRAINIAN EMIGRATION IN GERMANY (1946-1947)

Julia Prisyazhna-Gapchenko

*Ivan Franko National University of Lviv
Gen. Chuprynky str., 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

In the article, separate aspects of activity of professional journalistic organizations (the Union of the Ukrainian Democratic Press, the Union of Ukrainian Journalists on strange land, National-Democratic Association of Ukrainian Journalists) concerned with the search of ways of democratization of journalistic processes in the conditions of all-embracing politicizing of emigrant life in post-war Germany are analysed. The author considers the topics and character of internal debates and oppositions reflected in numerous press publications of that time, provisions of constituent documents of new professional formations that testify to the attempts of the journalistic community to introduce qualitatively new standards of journalism following the patterns of western democracies.

Keywords: Ukrainian emigration, emigrant press, professional journalistic organizations, democratic principles of the press, democratic standards of journalism, professional qualities of journalist.

ПОИСК ПУТЕЙ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ ЖУРНАЛИСТСКИХ ПРОЦЕССОВ В СРЕДЕ УКРАИНСКОЙ ЭМИГРАЦИИ В ГЕРМАНИИ (1946–1947 гг.)

Юлия Присяжная-Гапченко

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Генерала Чупринки, 49, г. Львов, 79044, Украина
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

В статье рассмотрены и проанализированы отдельные аспекты деятельности профессиональных журналистских организаций в послевоенной Германии – Союза Украинской Демократической Прессы, Союза Украинских Журналистов на чужбине, Национально-демократического Объединения Украинских Журналистов относительно поиска путей демократизации журналистских процессов в условиях всеобъемлющего политизирования

эмигрантской жизни. Раскрываются содержание и характер внутренней полемики и противостояния, которые отображались в многочисленных публикациях тогдашней прессы, положений учредительных документов профессиональных новообразований, которые свидетельствуют о попытке журналистского сообщества внедрять качественно новые стандарты журналистики по образцу западных демократий.

Ключевые слова: украинская эмиграция, эмиграционная пресса, профессиональные журналистские организации, демократические принципы прессы, демократические стандарты журналистики, профессиональные качества журналиста.